

Систематизація читання як наслідок формування класифікаційної системи (на прикладі класифікації наук Гуго Сен-Вікторського)

Олег Сербін,
кандидат історичних наук,
науковий співробітник НБУВ

Є два головні засоби отримання знань — читання та розмірковування, з яких при навчанні першим йде читання... Існує три непорушних для читання правила. По-перше, потрібно знати, що читати; по-друге, в якому порядку, тобто, що читати спочатку, а що потім; і, по-третє, як читати.
Гуго Сен-Вікторський "Дідаскалікон"

У статті розглянуто історичні аспекти виникнення, розвитку класифікації наук Гуго Сен-Вікторського. Проведено аналіз та визначено вплив класифікації його наук на еволюцію класифікаційної думки взагалі та розвиток систематизації зокрема.

Ключові слова: класифікація, читання, система, Гуго Сен-Вікторський, систематизація.

В статье рассмотрены исторические аспекты возникновения, развития классификации наук Гуго Сен-Викторского. Проведен анализ и определено влияние его классификации наук на эволюцию классификационной мысли вообще и развитие систематизации в частности.

Ключевые слова: классификация, чтение, система, Гуго Сен-Викторский, систематизация.

The paper is devoted to problems of history of formation, development and analysis of classification of sciences of Hugh of Saint Victor. The article presents the results of analysis of influence of classification of sciences of Hugh of Saint Victor on the evolution of classification ideas and in particular on the development of systematization.

Keywords: classification, reading, system, Hugh of Saint Victor, systematization.

Сприйняття інформації завжди передбачає процес пізнання. Саме його здійснення зумовлює результативність операцій щодо отримання даних. Дедалі глибше проникаючи у змістовну суть поданої інформації, тим самим ми конкретизуємо аспект розгляду останньої, що, у свою чергу, виводить нас на якісно новий рівень сприйняття інформації. Як один з процесів цього можна розглядати і читання. На нашу думку, читання — це процес пізнання змістовності даних, що виражені у знаковій формі, шляхом поєднання певних семіотичних елементів. Але, як і будь-який елементний механізм, процес читання потрібно підпорядковувати означеному попередньо порядку, тобто "у відповідності до": систематизованого подання складових читання, складових змісту та пріоритетності цільових орієнтирів у читанні.

Систематизація в читанні — це фактичне подання інформації в такий спосіб, щоб кінцевий результат був ефективним з огляду на обсяг сприйнятої та опрацьованої інформації. Тобто, представлення повноти знань у відповідному до актуальності порядку зумовлює, таким чином, класифікування знань — відтворення класифікації наук в аспекті потреб повноти сприйняття інформації засобами читання. Не дивно, що означена потреба з'явилась майже одночасно з виникненням процесів фіксування інформації. Але в процесі розвитку технік та технологій фіксування інформації, відповідно зростала й кількісна характеристика її носіїв, що, в свою чергу, потребувало адекватного представлення змістовності такої інформації задля сприйняття реципієнтами. Ось чому цікавим є дослідження роботи середньовічного мислителя Гуго Сен-Вікторського, який одним з перших спробував систематизувати науки в такому порядку, дотримуючись якого можна було б раціонально відтворити процес читання, з огляду на потребу отримання знань. Цим і зумовлено актуальність пропонованої публікації. Дослідження методологічних та ідеологічних аспектів формування класифікації наук Гуго Сен-Вікторського, а також її елементний аналіз є предметом статті, а об'єктом — класифікація наук Гуго Сен-Вікторського. Формування класифікаційної схеми наук мислителя та її аналіз в аспекті розуміння значення та ролі систематизації інформації для забезпечення повноти змістовності процесу читання, є кінцевою метою публікації.

Гуго Сен-Вікторський (бл. 1096—1141) — середньовічний мислитель, голова Сен-Вікторської школи (з 1138 року) [6, с. 502]. У своєму баченні пізнання він вказує на троїчність останнього щодо людської природи. За свідченням попередніх дослідників¹, Гуго Сен-Вікторський чітко розмежує тілесне, розумове та споглядальне пізнання. Варто, принагідно, зазначити, що, на наше переконання, таке розділення пізнання не фактичне відображення автономності змісту кожної зі складових. Адже ясно, що розумове тісно пов'язане зі споглядальним через те, що процес споглядального пізнання відтворюється в аспекті розумового. Зрештою, як уже зазначалося, мислитель акцентував увагу саме на цих трьох видах пізнання, які є, по суті, складовими одного великого уявлення, тобто розуміння того комплексного Пізнання, правильно систематизувавши яке, можна раціонально використати кожну з його складових для досягнення єдиного, головного результату — отримання інформації та практичного її застосування. *Oculus carnis, oculus rationis, oculus contemplativus* — це так звані "три ока" [4, с. 107], засобами яких і відбувається відповідне пізнання. Іншими словами, можна констатувати здійснення процесів, що спрямовані на пізнавальну діяльність у різних аспектах останньої. Така діяльність у відповідності до розділення пізнання теж троїчна. Три складові частини такої діяльності, це — *cogitatio* (відношення до уяви), *meditation* (відношення до розуму), *contemplatio* (відношення до знання в чистому вигляді). Перша складова діяльності відповідає за чуттєве відтворення процесу. Друга характеризується дискурсивним мисленням, вмотивуванням для якого є пізнання речей в аспекті "що?", "як?", "чому?" [7, с. 156—157]. Третя — пізнання в ідеальній формі, тобто ідеальних об'єктів, без допомоги будь-якого дискурсу. Так мислитель характеризує процеси пізнання для подальшого виокремлення вужчих складових, які б характеризували набуття людиною знань з огляду на практичність таких процесів. Тому логічним було

¹ Маються на увазі дані, що наводять Реале Джованні та Антисері Даріо у своїй праці "Западна філософія от истоков до наших дней" (прим. автора).

б вирізнити з загального в першу чергу питання здійснення пізнання засобами читання і вирішення тих питань, які ставить перед собою Гуго Сен-Вікторський: "що читати?; в якому порядку, тобто, що саме читати в першу чергу?; як читати?"

Означені проблеми мислитель намагається вирішити у своєму творі "Дідаскалікон". У цій книзі послідовно викладено інформацію стосовно аналізованих питань. Крім того, у ній уміщено повчання щодо читання як світських, так і божественних книг, тому вона ділиться на дві частини, кожна з яких має три розділи. Перша частина — про читання книг з вільних мистецтв (наук), друга — про читання божественних писань. Слід зауважити, що в названій праці мислителя детально розглянуто, що саме слід читати, а вже потім — в якому порядку і яким чином. Для вирішення першого питання запропоновано систематизаційне подання наук з їхніми етимологічними та методологічними даними. Більше того, уважно аналізуючи цю роботу мислителя, простежуємо певну супорядність у розташуванні наук одна відносно одної. Все підпорядковано ієрархії. Науки описуються у відповідності до їхнього значення та фундаментальності — від глибшої за змістом до вузькоспеціалізованої, коли одна наука увібрала в себе інші або складається з них. Детальніше можна проаналізувати систематизаційне подання знань, запропоноване Гуго Сен-Вікторським, розглянувши класифікаційну схему наук мислителя (див. мал. 1).

Таким чином, ми можемо спостерігати подання філософії як кумулюючого осередку чотирьох видів пізнання: Теорії, Практики, Механіки та Логіки. Більше того, філософія, за свідчення мислителя, це "любов до мудрості, а мудрість є життєдайний самодостатній розум, що являє собою єдину першопричину всіх речей" [3, с. 59—62]. Звідси і таке представлення філософії у наведеній класифікаційній схемі. Слід також зауважити, що ці види пізнання аж ніяк не є відповідними до видів споглядання Бога [2, с. 304], які, враховуючи проблематику нашого дослідження, окремо не розглядатимуться, оскільки апіорі зрозумілі їхнє відношення до Теорії (споглядальної).

Фактично, констатуємо чотири основні складові формування філософії інструментарієм процесів пізнання, ми маємо змогу говорити про *квадрозначність основного ряду класифікації наук* Гуго Сен-Вікторського. Однак тут не слід плутати кількісну характеристику представлених наук із сутнісною їхньою складовою. Йдеться насамперед про категоріальну різницю між запропонованим нами термінологічним вираженням (квадрозначний основний ряд) і квадрімом наук в аспекті класифікації, що аналізується. Саме в аспекті квадрімів наук мислителем продемонстровано дотримання класичного схоластичного квадрімів, що у схоластів є одним із модусів Семи вільних наук. У Гуго Сен-Вікторського теж представлені Астрономія, Арифметика, Геометрія та Музика, але всі ці науки включено до складу Математики, яка, в свою чергу, є складовою споглядальної частини філософії.

Взагалі, як не дивно, але саме математиці мислитель приділяє багато уваги, викладаючи результати аналізу в своїй роботі². Так, зі схеми можна бачити, яку розгалуженість представлення має розділ Арифметика. По-перше, у ньому подано детальний перелік видів чисел, що свідчить про акцентовану увагу Гуго Сен-Вікторського щодо останніх.

По-друге, саме до логічності арифметичних операцій можна звернутись з огляду на необхідність обґрунтування сенсентцій щодо квадратозначності основного ряду класифікації. Адже людська природа подвійна. Це в першу чергу і пояснюється тим, що Бог створив людину подібну йому з одного боку, а з іншого — ніхто не відміняв притаманих людині рис здатності навчатися та відповідно отримувати знання. Отже, ми маємо наявні складові людської природи — розсудливість і знання. Розсудливість

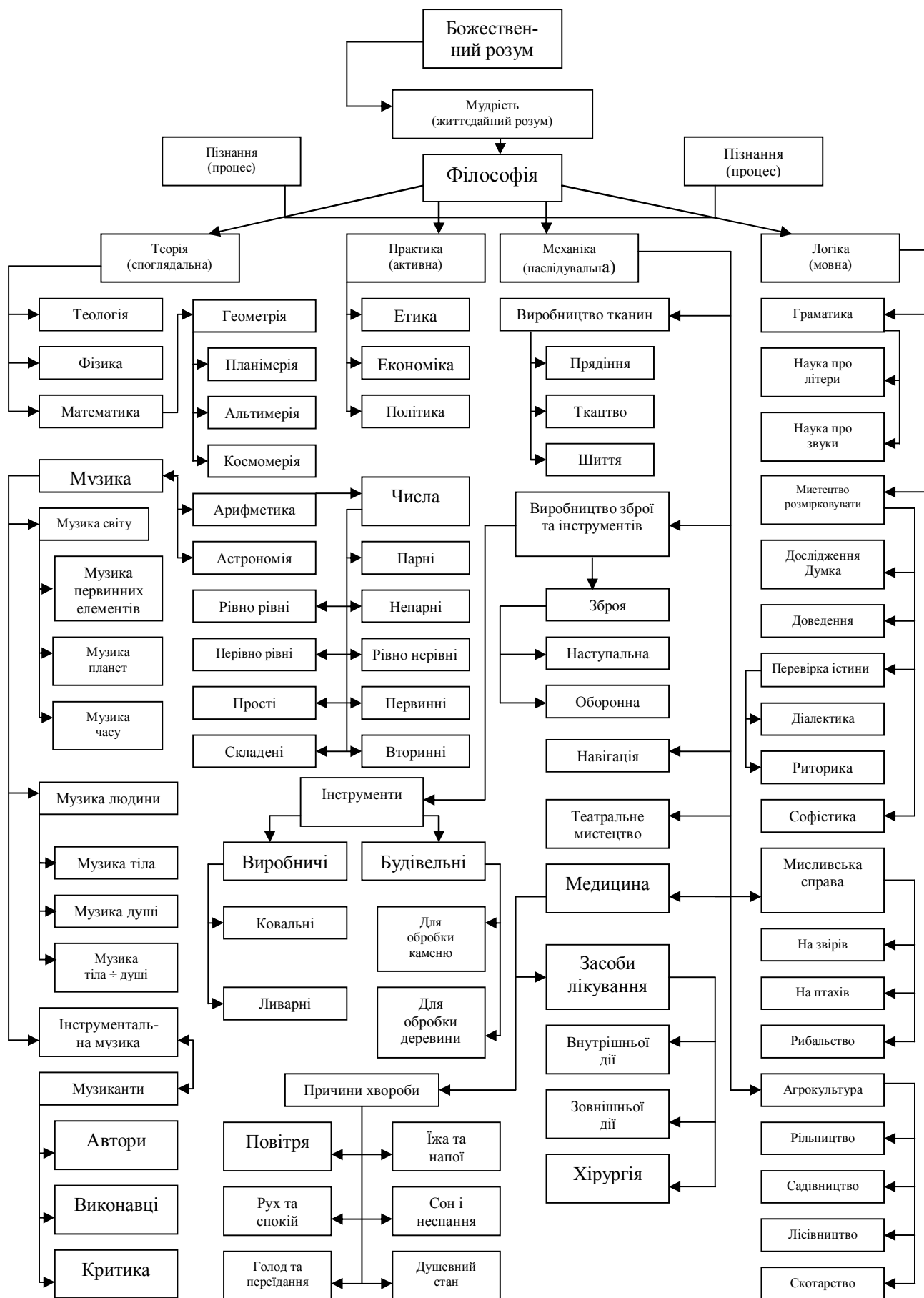
продиктована бажанням людини наблизитись до божественного ідеалу, у відповідності до вчення про еманацию, а набуття знань — це практичний процес здійснення дослідження в певних науках засобами таких форм пізнання, як Практика та Механіка, що дуже добре видно з наведеної схеми. Таким чином, маючи за основу число "два", здійснивши елементарну операцію множення, отримаємо чотири. Виконавши таку операцію ще раз, тільки вже з результатом попередньої, ми отримаємо число в два рази більше. Четвертий же раз провівши означену операцію, отримаємо у результаті складене число, в якому обов'язково буде число "два" в кінці. Це свідчить, що саме на четвертий раз ми отримуємо знов число "два" у загальному результаті. Більше того, Гуго Сен-Вікторський звертає увагу ще й на те, що не головною умовою такої квадратозначності може бути ціле число, що кратно двом [3]. Тут мова про одиничність душі. Склавши одиничність душі і подвійність тіла, отримаємо три. Відтворивши описані операції стосовно останнього результату, на четвертому етапі операції маємо число, в кінці якого буде "один". І так повторюватиметься нескінченно (81, 6561, 531 441 тощо). Саме цим, на нашу думку, і пояснюється така квадратозначність основного ряду класифікації наук Гуго Сен-Вікторського, з огляду на циклічне повторення наявності первинного числа у результаті операцій, спрямованих у нескінченність.

Як уже зазначалося, окремого розгляду заслуговують Сім наук механіки (Сім мистецтв механіки). У першу чергу слід зосередити увагу на компонентності розділу Механіка: Виробництво тканин, Виробництво зброї та інструментів, Навігація, Мисливська справа, Театральне мистецтво, Медицина, Агрокультура. Всі ці тематичні підрозділи можна розділити на два модуси: Трівіум мистецтв механіки (Виробництво тканин, Виробництво зброї та інструментів, Навігація) та Квадрім мистецтв механіки (Мисливська справа, Театральне мистецтво, Медицина, Агрокультура). Отже, можна констатувати використання мислителем доробку схоластів щодо принципу формування наук під одним узагальнюючим орієнтиром. Дійсно, порівнявши дві групи означених модусів (див. мал. 2), можна зробити висновок, що, як і в випадку зі схоластичним зібранням Семи Вільних мистецтв, так і у випадку з Гуго Сен-Вікторським зібранням Семи мистецтв механіки, прослідковується одна узагальнююча риса щодо принципу формування зазначених тематичних переліків.

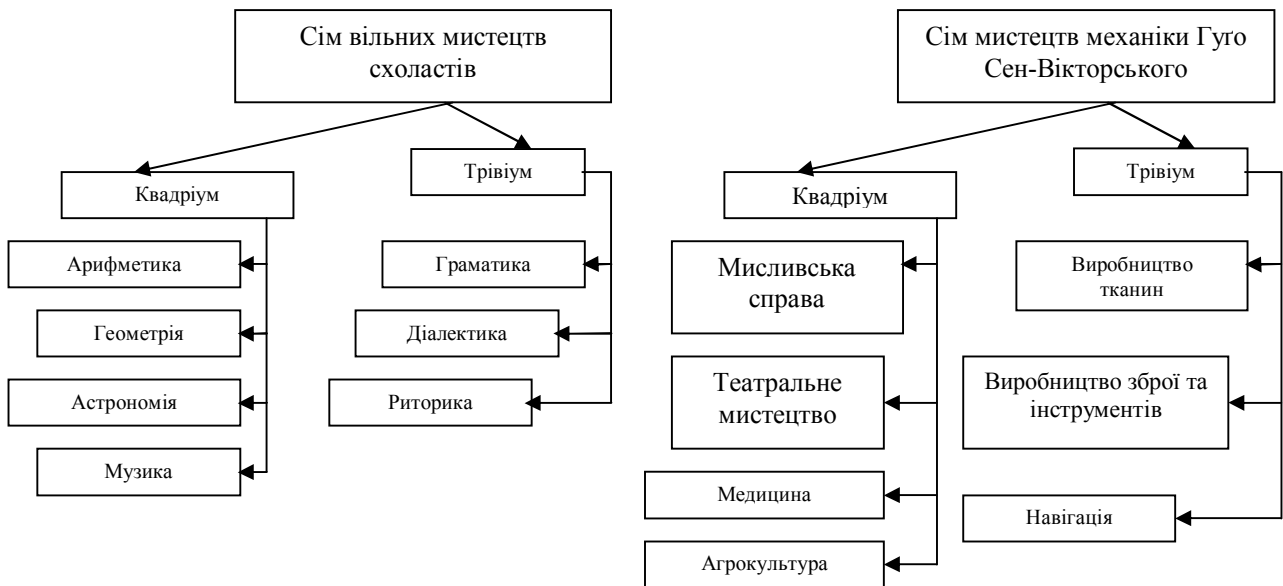
Тепер наочно видно, що елементи Трівіуму і в одному, і в іншому випадку — це певним чином складові зовнішнього характеру, тоді як елементи Квадрімів характерні відповідністю внутрішній природі людини (речам). Ось це й є основна риса, згідно з якою вибудована структура розділу Механіка в класифікації наук Гуго Сен-Вікторського.

Інші розділи класифікації (і як результат саму класифікаційну систему) варто було представити у відповідності до загальних канонів формування ієрархічної класифікації. Це надасть можливість побачити усю повноту картини процесу читання як в аспекті розставлення пріоритетів, так і в плані розуміння змістовного наповнення тієї чи іншої предметної рубрики. Слід зауважити, що мислителем не було розставлено жодних індексних позначень, але, вважаємо, варто було б представити весь класифікаційний перелік з умовними відповідними індексами задля адекватного подання ієрархії класифікації. У цьому випадку ми використаємо принцип десятковості індексів, з огляду на універсальність та простоту такого підходу, і відповідно позначимо кожен рубрику окремим десятковим індексом, цим самим акцентувавши увагу на квадратозначності основного ряду.

² Матється на увазі "Дідаскалікон" (прим. автора).

Мал. 1. Класифікаційна схема наук Гуго Сен-Вікторського

Мал. 2. Сім вільних мистецтв схоластів та Сім мистецтв механіки Гуго Сен-Вікторського

Класифікація Гуго Сен-Вікторського

0 Філософія

1 Теорія (споглядальна)

1.1 Теологія

1.2 Фізика

1.3 Математика

1.3.1 Астрономія

1.3.2 Музика

1.3.2.1 Музика світу

1.3.2.1.1 Музика первинних елементів

1.3.2.1.2 Музика планет

1.3.2.1.3 Музика часу

1.3.2.2. Музика людини

1.3.2.2.1 Музика тіла

1.3.2.2.2 Музика душі

1.3.2.2.3 Музика тіла ÷ душі³

1.3.2.3 Інструментальна музика

1.3.2.3.1 Автори

1.3.2.3.2 Виконавці

1.3.2.3.3 Критика

1.3.3 Арифметика

1.3.3.1 Числа

1.3.3.1.1 Парні

1.3.3.1.2 Непарні

1.3.3.1.3 Нерівно рівні

1.3.3.1.4 Рівно нерівні

1.3.3.1.5 Прості

1.3.3.1.6 Складені

1.3.3.1.7 Первинні

1.3.3.1.8 Вторинні

1.3.4 Геометрія

1.3.4.1 Планімерія

1.3.4.2 Альтіммерія

1.3.4.3 Космомерія

2 Практика (активна)

2.1 Етика

2.2 Економіка

2.3 Політика

3 Механіка (наслідувальна)

3.1 Виробництво тканин

3.1.1 Прядіння

3.1.2 Ткацтво

3.1.3 Шиття

3.2 Виробництво зброї та інструментів

3.2.1 Зброя

3.2.1.1 Наступальна

3.2.1.2 Оборонна

3.2.2 Інструменти

3.2.2.1 Виробничі

3.2.2.1.1 Ковальні

3.2.2.1.2 Ливарні

3.2.2.2 Будівельні

3.2.2.2.1 Для обробки каміння

3.2.2.2.2 Для обробки дерева

3.3 Мисливська справа

3.3.1 На звірів

3.3.2 На птахів

3.3.3 Рибальство

3.4 Медицина

3.4.1 Причини хвороби

3.4.1.1 Повітря

3.4.1.2 Рух та спокій

3.4.1.3 Голод та переїдання

3.4.1.4 Їжа та напої

3.4.1.5 Сон і неспання

3.4.1.6 Душевний стан

3.4.2 Засоби лікування

3.4.2.1 Внутрішньої дії

3.4.2.2 Зовнішньої дії

3.4.2.3 Хірургія

3.5 Навігація

3.6 Агрокультура

3.6.1 Рільництво

3.6.2 Садівництво

3.6.3 Лісівництво

3.6.4 Скотарство

4 Логіка (мовна)

4.1 Граматика

4.1.1 Наука про літери

4.1.2 Наука про звуки

4.2 Мистецтво розмірковувати

4.2.1 Дослідження/Думка

4.2.2 Доведення

4.2.3 Перевірка істини

4.2.4 Софістика

Продовжуючи аналіз структурних особливостей класифікації наук мислителя, доречно звернути увагу на представлення Логіки в схемі наук Гуго Сен-Вікторського. Сам мислитель так характеризує Логіку: "Логікою вона названа по грецькому слову "логос", яке має двояке тлумачення. Логосом називається або слово, або розум, і тому логіка буває мовною і раціональною. Логіка раціональна містить в собі діалектику і риторику, а логіка мовна пов'язана з граматику, діалектикою і риторикою. І цю мовну логіку ми вважаємо винайдену після теорії, практики і механіки" [3, с. 57—61]. Таким чином пояснюється наявність у класифі-

каційній системі саме Логіки мовної. Що ж до Логіки раціональної, то тут, вважаємо, слід говорити не про елементне її вираження, а в першу чергу про сутнісне. Отже, як зазначено раніше, раціональна логіка змістовно виражена тільки діалектикою та риторикою. Відповідно і коло інтересів її спрямоване до тих категорій, що не потребують граматичного втручання, тобто розглядаються не в аспекті слова, як відповідного набору літер, а слова, що несе в собі ентелехіальний зміст. Тобто йдеться про слово, яке не буквально виражає, а фактично "має на увазі" і, таким чином, не буквально пояснює суть. Пояснення це "...може бути перенесене, виходячи з двох підстав, які називаються взаємопов'язаними, оскільки доведено, що слова переносяться і на під-

³ Знак ÷ виражає співвідношення Душі та Тіла (прим. автора).

ставі подібності, і на підставі відношення протилежності" [1, с. 297]. Тут мислителем демонструється форма словесного доведення, тобто ентимема⁴. Фактично мова ведеться про неповний силогізм. Більше того, враховуючи те, що силогізм складається з трьох елементів, в аналізованому випадку використовуються тільки два з них. Це, на наше переконання, перша (більша) передумова, що містить предикат висновку і власне сам висновок, суб'єкт висновку в аспекті розгляду ентимеми випускається. З огляду ж на загальну проблематику пропонованої публікації, можна провести паралель між своєрідним силогізмом відповідей на поставлені мислителем питання ("що читати?", "в якому порядку, тобто, що саме читати в першу чергу?", "як читати?") та можливою ентимемою щодо цих питань. У відповідності до раціональної логіки, окресленої мислителем, весь процес читання зводиться до того — "що читати?" та "як читати?", адже "в якому порядку, тобто, що саме читати в першу чергу?" — це друга (менша) передумова висновку. І дійсно, аналізуючи твори Гуго Сен-Вікторського, ми знаходимо доведення зазначених раніше сентенцій щодо проєкції процесу читання, аргументизацію того: "Читати потрібно, розділяючи речі, що вивчаються, починаючи від кінцевих, поступово переходити до нескінченних... Особливо важливо уміти розділяти і розрізняти, коли ми від загальних понять переходимо до конкретних..." [3, с. 85—91]. Цим самим ми ще раз переконуємося в енциклопедичності, універсальності та унікальності класифікації як явища, що є джерелом інформації не тільки пошукового, а й довідкового характеру.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок і виділити чотири основні складові формування розділу Філософія інструментарієм процесів пізнання та говорити про *квадрозначність основного ряду* класифікації наук Гуго Сен-Вікторського. Також у цьому дослідженні в результаті аналізу усєї структури класифікації мислителя встановлено, що елементи Трівіуму та Квадріуму в Семи вільних мистецтвах схоластів та в Семи мистецтвах механіки Гуго Сен-Вікторського — це певним чином складові зовнішнього та внутрішнього характеру природи людини (речей), що

свідчить про основну рису, відповідно до якої вибудована структура розділу Механіка в класифікаційній системі мислителя.

У результаті аналізу і представлення класифікаційної системи Гуго Сен-Вікторського, можна зробити висновок щодо методологічної суті процесу читання. Так, запропоноване мислителем впорядкування наук дає змогу компетентно (з огляду на значимість і першочерговість розділів класифікації) визначитись з пріоритетністю предмета читання та власне механізму здійснення означеного процесу, базуючись на структурі класифікації. Тобто, ставлячи перед собою мету "*читати*", ми тим самим окреслюємо передумову відповіді, але тільки за допомогою впорядкованого за пріоритетністю списку предметних рубрик, отримуємо релевантну відповідь у вигляді рубрик самої ж класифікації, компетентність якої є енетелехальною до змістовності отриманого в кінцевому результаті "*читаю*".

Список використаної літератури

1. Сен-Вікторський Г. О Божественном предопределении / Гуго Сен-Вікторський ; пер. и прим. Е. В. Антонова // Знание за пределами науки / [Сост. и общ. ред. И. Т. Касавина]. — М., 1996. — С. 294—298.
2. Сен-Вікторський Г. О созерцании и его видах: о пяти способах познания Бога / Гуго Сен-Вікторський ; пер., прим. и послесловие М. А. Гарнцева // Знание за пределами науки / [Сост. и общ. ред. И. Т. Касавина]. — М., 1996. — С. 304—314.
3. Сен-Вікторський Г. Семь книг назидательного обучения, или "Дидакаликон" / Гуго Сен-Вікторський ; пер. с лат. Ю. П. Малинина // Антология педагогической мысли христианского средневековья / [Сост., вступ. ст. и общ. ред. В. Г. Безрогова, О. И. Варьяш]. — М., 1994. — Т. 2. — С. 52—93.
4. Реале Дж. Западная философия от истоков до наших дней. Средневековье / Дж. Реале, Д. Антисери ; С. Мальцева (пер.). — СПб. : Петрополис, 1995. — Т. 2. — 368 с.
5. Філософський енциклопедичний словник / голов. ред. Шинкарук В. І. ; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ. — К. : Абрис, 2002. — 742 с.
6. Чанышев А. Н. Курс лекций по древней и средневековой философии / А. Н. Чанышев. — М. : Высш. шк., 1991. — 512 с.
7. Штекль А. История средневековой философии / А. Штекль. — СПб. : Алетей, 1996. — 320 с.